

Råbjerg kirkes senmiddelalderlige altertavle

Af Thomas W. Lassen.

I mange af vore landsbykirker henlever adskillige senmiddelalderlige alterskabe en tilsyneladende upåagtet tilværelse. Dette gælder i hvert fald i de egne af landet, der endnu ikke er blevet behandlet i værket Danmarks Kirker.

Kun alt for sjældent bliver disse alterprydelser gjort til genstand for en nærmere behandling; og når det endelig sker, er der normalt tale om de større og mere prominente arbejder. Helt galt står det til de steder, hvor der måske kun er bevaret en række enkeltfigurer fra én eller flere altertavler.

Det kan da også umiddelbart synes håbløst at få hold på det oprindelige udseende af sådanne skabs-tavler, og i visse tilfælde viser det sig virkelig også uladsiggørligt. Men gang på gang - og det bekræftes til fulde af kirkeværkets undersøgelser - kan det dog ved en nærmere efterforskning lykkes at få klarlagt en række væsentlige forhold omkring selv de ringest bevarede af altertavlerne.

Udover de oplysninger de bevarede dele af alter-tavlerne i sig selv giver, kan der ofte i de ældre topo-grafiske værker findes værdifulde efterretninger; men navnlig er det hos 17-1800-tallets historisk in-teresserede præstemænd, der kan hentes materiale til brug for undersøgelserne.

For langt de fleste af landets sogne findes nemlig spredt i vore arkiver bevaret en lang række præste-indberetninger og -optegnelser, berettende om kir-kernes og inventarets tilstand til forskellige tider.

I det følgende skal med støtte i sådanne kilder be-handles en række velbevarede figurer stammende fra en sengotisk altertavle i Råbjerg kirke i Vendsyssel, og vi skal se, hvorledes de løse figurer, efterhånden som undersøgelsen skrider frem, samles til et hele. Råbjerg kirke i Horns herred synes at stamme fra en-gang omkring år 1300; men dens romanske klokke, der hænger i stabelen på kirkegården, antyder dog, at den nustående kirkebygning nok har haft en for-gænger.

På nordvæggen i kirkens skib hænger idag en pla-de, hvorpå tre store og fire mindre udskårne egetræs-figurer er fæstnede, foruden en gennembrudt pry-dliste og en baldakin fra et alterskab (fig. 1).

Identificeringen af figurerne volder ikke nogen vanskeligheder, når bortses fra bispen, hvis attribut er gået tabt. Adskillige bispehelgener optræder i vo-res middelalderlige ikonografi, og som så ofte er og-så her en nærmere bestemmelse umulig. De to andre storfigurer forestiller henholdsvis Maria med Jesus-barnet på armen og Gud Fader, der tronende holder den lidende Søn frem foran sig.

Hver af de tre store figurer måler ca. 80 cm i høj-den, og de er alle udhulede i ryggen. Ligeledes er der for at hindre træet i at sprænges ved udtørring midt i deres isser boret knap 10 cm dybe huller.

De fire mindre figurer har flad ryg og er i det hele taget skåret i lavere relief end storfigurerne. Højden er for hver af disse 45 cm.

Umiddelbart genkendelig blandt småfigurerne er Anna-Selvtredie-gruppen, altså Maria's moder med Jesusbarnet på armen og Maria ved sin side (øverst til venstre på fig. 1). Nedenunder ses Maria Salome med sønnerne Jakob den Ældre og Johannes Evangelist. Den tredje kvindefigur forestiller Maria Kleophas med sine fire sønner, Jakob den Yngre, Josef den Retfærdige, Simon Zelotes og Judas Taddæus, der fremviser et par opslåede bøger (øverst til højre på fig. 1).

Disse tre småfigurer udgør tilsammen den i senmiddelalderen særdeles populære fremstilling af Den hellige Familie.

I de middelalderlige teologiske kredse var der stor uenighed om familieforholdene i den nære slægt omkring Kristus, og først i begyndelsen af 1400-tallet synes der at blive fuld klarhed om problemerne. 1408 berettes det nemlig, at St. Anna overfor den nordfranske helgeninde Colette Boilet bekender, at hun foruden med Joakim havde været gift endnu to gange og hver gang havde født en datter Maria (1).

Foruden kvinderne optræder normalt også deres respektive ægtemænd og børn i de mange fremstillinger af Den hellige Familie, der findes på altertavlerne fra den senere middelalder og blandt vore kalkmalerier. Råbjergfigurerne viser dog kun St. Anna med de tre Maria'er og børnebørnene, således som det beskrives i Colette's åbenbaring.

Den sidste af de mindre figurer viser en pilgrimsklædt vandrer, på hvis højre lår et sår fremvises af en engel, mens en lille sort hund står ved hans side (nederst til højre på fig. 1). Hans vandringsstav er forsvundet, men kappens foldekast og den venstre hånds udformning viser tydeligt, hvor den har skullet sidde.

Det er St. Rochus, der beskytter mod pest og andre epidemiske sygdomme. Engelen og hunden indgår i den del af Rochus-legenden, der beretter om, hvorledes han selv ramt af pesten måtte leve afsondret i

en skov (2). Den lille hund bragte mad til ham, mens han opholdt sig der, og engelen lægede hans sår.

Foruden figuren her kendes en middelalderlig Rochus-figur fra Skærum kirke (nu på Vendsyssel Historiske Museum), og på kalkmalerier i Stubbe-køping og Skive Gl. kirke er han ligeledes afbildet. En figur på celebrantstolen i Roskilde Domkirke er også tolket som St. Rochus, og flere andre nævnes i senmiddelalderen som viet til ham (3).

De udskårne figurers nuværende bemaling er eftermiddelalderlig, og må stamme fra syttenhundredetallets midte; i hvert fald læses »Anno Domini 1755« i den ene af de to bøger, som Maria Kleophas-billedet er udstyret med.

Træskærerarbejdet er derimod klart sengotisk, og en datering af figurerne til kort før reformationen synes rimeligst.

Figurerne fra den senmiddelalderlige altertavle ophængtes ved kirkens restaurering i 1931 på den nuværende måde, efter istandsættelse på Vendsyssel Historiske Museum. Indtil da havde tavleresterne siden 1865, hvor kirken havde fået en ny altertavle (4), været på flere hænder og opbevaret forskellige steder.

Kun bispefiguren har aldrig været borte fra kirken; og det kan allerede nu røbes, at den slet ikke har hørt til dén altertavle, vi her beskæftiger os med, skønt den nok er tilvirket på samme tidspunkt som de øvrige figurer.

Det bør i denne sammenhæng også nævnes, at der på museet i Hjørring opbevares endnu en udskåren helgenfigur fra Råbjerg kirke, forestillende en kvinde med en mitra-prydet dreng på armen, der sikkert skal være Servatius, den senere biskop af Tongeren (5).

Efter i 1865 at være blevet kasseret henstod den middelalderlige altertavle først nogen tid på kirkens loft, hvorefter den omkring 1890 af kirkeejeren blev

afhændet til den daværende ejer af Gaardbogaard, for at indgå i dennes oldsagssamling (6). Her så professor J. Magnus-Petersen i 1894 resterne af altertavlen, og af hans indberetning til Nationalmuseet ses, at der også dengang blot eksisterede de nu bevarede figurer og skabsrester (7). St. Rochus havde dog på dette tidspunkt endnu »Rester af en Landse« i behold.

I en skitse vedføjet indberetningen tilkendegiver Magnus-Petersen sin mening om altertavlens oprindelige udseende. Den skulle have bestået af et midtskab med tre storfigurer, og i to sidefløje, hvis bredde svarede til baldakinens og prydblistens længde, skulle have stået to over to småfigurer i hver. Foruden otte mindre figurer har der således ifølge Magnus-Petersen's rekonstruktion oprindelig været tale om ialt tre storfigurer, hvorfor man da også i 1931 ved figurerens tilbagevenden til kirken antog den derværende bispesfigur for den tabte midtskabsfigur.

Magnus-Petersen's opfattelse, som altså kommer til udtryk gennem figurerne nuværende sammenstilling, stemmer dog ikke ganske overens med de oplysninger, vi har om altertavlen blot en snes år tidligere, hvor den endnu synes at have været i god behold.

I forfatteren, den senere kirkeejer A. P. Gaardboe's historisk-topografiske skildring af Råbjerg sogn fra omkring 1870 hedder det nemlig om altertavlen, der da henstod på kirkeloftet, at den ganske vist er delt i tre felter, som Magnus-Petersen rekonstruerede den, men at der i midtskabet kun står to figurer: Madonnaen og Gud Fader med den lidende Søn (8). De to fløje oplyses at være fastgjorte til tavlens midterste del med hængsler; men om antallet af figurer i fløjene siges intet.

Vi kan altså med denne beskrivelse fastslå at Råbjerg kirkes senmiddelalderlige altertavle har været en trefløjet, sammenklappelig skabstavl; et triptycon.

Et mål for midtskabets bredde og dermed hele altertavlens størrelse har vi utvivlsomt i længden af den bevarede prydbliste (= ca. 80 cm) og baldakinen, der jo netop passer til at skulle sidde over to figurer (jfr. fig. 1). Da skabsfløjene har skullet kunne lukkes sammen foran tavlens midterste del har totalbredden med udslåede fløje således været godt 160 cm.

Som nævnt siger Gaardboe's beskrivelse intet om altertavlens samlede antal figurer, men med den størrelse fløjene har haft kan der næsten kun tænkes at have været plads til to mindre figurer i hver af disse; altså et antal svarende til de bevarede småfigurers.

Hverken de ældre udgaver af Trap Danmark eller Pontoppidan's Danske Atlas giver yderligere oplysninger om alterskabets udformning endsige figurerne antal, dog siges disse i Danske Atlas »med Kobber at være overklædte« (9), hvilket leder tanken hen på de gyldne altre. Dette synes dog aldeles urimeligt, og vi skal sidenhen vende tilbage til problemet.

En ganske fornøjelig og faktisk meget lærd omtale af altertavlen findes i en »Underdanigst Indberetning til den høje Kommission i Kjøbenhavn til Oldsagers Opbevaring«, som 1810 udarbejdedes af kirkens daværende sognepræst Hans Adolph Wind (10):

»I Raaberg Kirke er Altertavlen for mine Øyne af en Saadan Beskaffenhed, og et Saadant Indhold, at dens Fabrikant eller Fabrikantere uden for al Tvivl havde glemt at skue Dagenes Lys længe førend det 16de Aarhundrede.

Den er, efter Oldtidens Maade at pryde paa, pyntet med Træbilleder, 16 i Tallet, udi større og mindre, Mennesker lignende, Figurer; - et sandt, og hiine gamle Dage værdigt, Mesterstykke - Hvad nogle af disse Billeder skulle præsentere, derom er Vished, men, hvad den øvrige Deel Af dem angaaer, da maae Beskueren Selv ved Eftertanke, om Han kan, lede sig dertil, - thi al Inscription mangler.

Bemeldte Tavle og dens Billeder ere skjøngjorte

Fig. 1. De sengotiske alterskabsfigurer fra Råbjerg kirke i den nuværende ophængning. Foto: T.W.L.

med forskellig Slags Farve, og, betræffende de sidste, da maae der nok have været got Kjøb paa Bogguld i den Tiid, hvis det ikke ellers er paaklistret af yngre Hænder.«

Hvorledes pastor Wind er kommet frem til 16 afbildede menneskefigurer er ikke godt at vide. Muligvis har han talt de øjensynlig seks figurgruppers personer hver for sig, hvilket dog idag giver et antal på 17!

Uden at vove os ud i subtile forklaringer, om at Wind måske har anset Maria med Barnet for én = Madonna, kan vi vist ikke komme videre med disse oplysninger.

Heldigvis har vi endnu bedre efterretninger om altertavlen, små hundrede år tidligere. I Albert Thura's manuskript om Aalborg Stift fra 1730'ernes midte (11), findes nemlig en udtømmende beskrivelse af alterskabets figurer.

Oplysningerne om Råbjerg stammer fra en »Re-

lation om sin Kirke«, som sognepræsten Niels Mygind i 1732 tilsendte Thura; og gennemgangen af altertavlen lyder i sin helhed som følger (12):

»Hvad Kirken angaar, da findes her en Alter-Tavle med rar Billedsnider-Arbeide.

Inden i Tavlen under et af Træ kunstigen giort Forhæng findes: Ved Norder Siden i fuld Corpus en gammel Mand med forgyldt Krone paa Hovedet, et langt udslaget Haar, og langt breedt Skæg, af et meget ærbart og graviteesk Aasyyn, med en Kaabe bedækket; omfavner med den højre Arm vor Frelsers Jesu Christi Billede, hudstrøgen, tornekronet og med igiennemstungne Side, og holder i sin venstre Haand Jordens trinde Klode.

Paa den sønder Side staar et Fruentimmer, som skal være Jomfr. Maria, ligeledes ziiret med en forgyldt Krone, og med en Kaabe bedækket, holdende i sin højre Arm det lidet Barn Jesum, som haver en trind Klode i Haanden.

Fig. 2. Råbjerg-tavlens oprindelige udseende. Tegning: Elsebet Morville.

Imellem bem.te Mands- og Qvindes Personer ved Deres Fødder et lidet Billede holdende en Food med begge Hænder.

Paa Alter-Tavlens nørre Dør staar øverst et Fruentimmer med 2de Børn, et større i den højre og et mindre i den venstre Arm. Nederst paa Døren staar et andet Qvindebillede med et lidet Barn i hver Arm, hvilke 2de Børn holder med begge Hænderne en oplukt Boog, som ligger paa Fruentimmerets Bryster. Ved Fruentimmerets højre Side staar et lidet Barn, som rekker op til Moderen med den højre Haand; ved den venster Side staar et lidet Barn med en opladt Boog i begge Hænder.

Paa den sønder Dør staar øverst et Fruentimmer med et lidet Barn paa sin højre Arm, paa den venster Side staar et andet Barn, som rækker op til Moderen med den højre Haand; Nederst paa Døren et andet Fruentimmer med en Perle-Krands om Halsen, omfavnende et Barn, der staar ved den højre Side.

Alle benævnte Billeder ere med Kaaber beklædede.»

Thura omtaler først storfigurerne, og det præciseres at Gud Fader med den lidende Søn står mod nord, altså til venstre for beskueren, mens Jomfru Maria med Barnet står mod syd.

Dernæst beskrives fløjenes figurgrupper, og vi ser straks, at der i den nordre skabsfløj er tale om Anna Selvtredie øverst og Maria Kleophas nederst. I den søndre fløj står foroven Maria Salome-figuren og nederst en kvinde med perlekrans og et barn ved sin højre side. Der kan vist ikke være tvivl om at denne sidstnævnte figur må være St. Rochus med engelen.

Til sidst i beskrivelsen nævnes, at alle figurer bærer kåber; og det er denne bemærkning, der som tidligere omtalt har fået Danske Atlas til at mene, at figurerne var beklædte med kobber.

Vi kan med Albert Thura's beretning ganske nøjag-

Fig. 3. St. Rochus-figuren fra Råbjerg kirke. Foto: T.W.L.

tigt rekonstruere altertavlen, således som den har fremstået ved begyndelsen af 1700-tallet (se fig. 2); og så fuldstændig som tavlen da tager sig ud, er der ingen grund til at tvivle på, at det er altertavlens oprindelige udseende vi her har fat i.

I hvert fald i hovedtrækkene; for Thura's omtale af den lille figur mellem midtskabsfigurerne, der med begge hænder holder om en fod, antyder at der måske har været en del ganske små figurer placeret forskellige steder i midtskabet, således som det kendes fra flere af vore sengotiske altertavler.

Hvem eller hvad den lille figur har skullet forestille lader sig ikke fastslå, og det er derfor ikke muligt at se dens funktion i den iøvrigt klart og enkelt disponerede altertavle. Heller ikke fløjenes eventuelle udvendige bemaling er os bekendt, ligesom vi ved forholdsvis lidt om selve alterskabets nærmere udformning.

Disse mangler til trods er det lykkedes os ved de skriftlige kilders hjælp at genkalde os udseendet af Råbjerg kirkes senmiddelalderlige altertavle.

Noter

1. Karl Künstle: *Ikongraphie der Christlichen Kunst*, Bd. I; Freiburg 1928, p. 331. Jfr. artikel »Sippe, Heilige« i E. Kirschbaum: *Lexikon der Christlichen Ikongraphie*, Bd. IV; Freiburg 1972, sp. 163-68.
2. Tue Gad: *Helgener, Legender fortalt i Norden*; Kbh. 1971, p. 232f.
3. Ellen Jørgensen: *Helgendyrkelse i Danmark*; Kbh. 1909, p. 35.
4. C. Klitgaard: *Råbjerg Kirke. Vendsysselske Aarbøger* 1945; p. 33f.
5. Figuren, der har museumsnummer VHM 3911, er afbildet i Ting på Vendsyssel Historiske Museum i Hjørring; Hjørring 1961, p. 31, hvor den dog tolkes som Maria med Barnet. Figuren er behandlet af Bernt C. Lange i *Den ikonographiske Post* 1976 nr. 1-2, p. 17ff. Såvel den uidentificerede bispefigur som Servatiusgruppen har sikkert hørt til kirkens sidealtre.
6. P. Christensen: Forfatteren Andreas Peter Gaardboe og hans forudsætninger. *Vendsysselske Aarbøger* 1965; p. 65.
7. Indberetningen opbevares i 2. afdelings arkiv på Nationalmuseet.
8. A. P. Gaardboe: *Historisk - topografisk Beskrivelse af Råbjerg Sogn. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*, III. Bind, 1870-71, p. 101.
9. Erik Pontoppidan: *Den Danske Atlas*, Tom. V, 1; Kbh. 1769, p. 265.
10. Indberetningen opbevares i 2. afdelings arkiv på Nationalmuseet.
11. Aalborg Stifts Beskrivelse ved Albert Thura. Det Kongelige Bibliotek: Thott, 4., 1445. samt Ny kgl. Sml., 4., 743. og 743a. Beskrivelsens afsnit om de vendsysselske sogne er af C. Klitgaard udgivet i *Vendsysselske Aarbøger* 1918-24.
12. Her citeret efter *Vendsysselske Aarbøger* 1920, p. 330f.